

Dušan Merc

Razredni sovražnik(i)

Šola v kinu

Razredni sovražnik

Najprej je treba povedati, da nas film *Razredni sovražnik* (2013, Rok Biček) lahko navduši. Gre za, kar zelo redko vidimo, lep spoj med literaturo in filmom. Če izpustimo literarno v filmu, še vedno ostane spoznanje, da se dá ob smrti mladega človeka veliko povedati o družbi in mladih tudi brez literature. Literatura je v filmu *Razredni sovražnik* samo točka razmisleka, razlog za razlago, utemeljitev, ki ni nujno potrebna, saj film govori o uporu dijakov, o njihovih učiteljih in o šolskem sistemu. Če bi bilo tako, kot je v filmu, potem bi lahko bili zadovoljni – da imamo dober šolski sistem, dobre profesorje in dober profesorski kolektiv in predvsem prave dijake.

Film je pripovedno zelo učinkovito izpeljana parabola in metafora, trden spoj lepe in gladke filmske pripovedi in resničnosti. Lahko bi dodali tudi: prepričljivo in niti ne osladno, brez zastojev, nepotrebnih zatikanj in filmskih regresij, zamikov, pripovednih mrtvih rokavov itd. Prikazana začetna radost v odnosih med ljudmi, med dijaki in učiteljico, ki se poslavlja, ker bo pač rodila novo bitje, novega človeka, nas zavede. Zdi se, da bo nadaljevanje zgodba o mladostniških težavah zaradi ljubezni, da se bo enako zgodilo tudi eni od dijakinj, ki je v intenzivnem čustvenem odnosu s sošolcem Rokom. Vendar se njuna zgodba konča kot posledica glavne zgodbe: on, upornik, ne more razumeti njenega čustvovanja, ki je že žensko, ne le mladostniško ... Filmska zgodba se nepričakovano razpre v drugo smer: na eni strani pričakovanje novega življenja, na drugi nepričakovana smrt, samomor sošolke Sabine.

Kratek in besedno zelo učinkovit, zelo diferenciran verbalni konflikt med novim učiteljem nemščine Zupanom, ki nadomešča razredničarko na porodniškem dopustu, in učenko Sabino, sproži filmsko dogajanje, ki ima za gledalce nerazkrito ozadje. Ko dijakinji učitelj na njeno običajno mladostniško relativiziranje sveta in vrednosti življenja racionalno in dosledno odgovori in jo postavi pred novo nerešljivo vprašanje, ker pač ne pozna njene življenjske zgodbe, se v razredu sproži vrsta dogodkov, ki tvorijo logično zgodbo celotnega filma.

Učiteljevo priznanje dijakinji, da lepo igra klavir, je zanjo prepozno ali nepomembno. Napačna interpretacija tega priznanja ene od sošolk je dodatna zmeta, ki zapleta odnos med učiteljem in razredom. Droben splet dogodkov je dovolj, da dijaki, ko iščejo razlog za sošolkin samomor, razlog za smrt, ki jih pretrese do njihovega človeškega bistva, tega najdejo v profesorju nemščine in ga razglasijo za razrednega sovražnika.

Po toplem materinskem odnosu učiteljice do njih ne morejo sprejeti in razumeti, da obstaja tudi drugačen odnos. To je racionalen odnos pedagoga, učitelja, ki je do konca dosleden in zanje, pa tudi za njihove starše in za mnoge svoje kolege nečloveški. Za sošolkin samomor seveda obtožijo prvega, ki od njih zahteva nekaj več, nekaj, česar niso navajeni: samorazmisleka, soočanja z literaturo in njeno sporočilno močjo. Kot samoumevno zahtevajo empatijo zase in svoje težave in svoj odnos do sveta. Učitelj bi moral po njihovem prepričanju razumeti in sprejeti Sabinino smrt tako, kot jo razumejo oni. Z vso skrivnostjo vred.

Razredni sovražnik

Njegova odgovornost je največja zato, ker muči njih in je posebej mučil njo z esencialnimi (eksistencialnimi) vprašanji. In ker gre za nemščino in pedagoški racionalizem, ga v svoji mladostni pravičnosti in ogorčenju proglasijo za brezčutnega nacija. Ne morejo vedeti, da to počnejo zaradi lastne prizadetosti. Gledalcu pa se zdi, da jih nevednost in mladost v učiteljevih očeh opravičujeta. Deluje, se ne opravičuje in ne razlaga.

Ko ravnateljica za razrešitev konflikta med profesorjem in šolo na eni strani ter dijaki na drugi pokliče na pomoč njihovo razredničarko na porodniški, da jih pride obiskat, je že prepzno: dijaki so se spremenili, ne sprejemajo več materinskega in ljubečega odnosa. Samomor sošolke jih v njihovem odraščanju temeljno spremeni. Tudi sprva ljubljena učiteljica postane razredni sovražnik. Smrt sošolke jih je spremenila bolj kot rojstvo novega človeka. Razredničarka zaradi svoje materinskosti izgubi boj z njimi takoj, v trenutku.

Mnogoplastnost sporočila v filmu *Razredni sovražnik* zagotavlja zgodba in zagotavlja jo izvedba, realizacija. Temeljna vprašanja vzgoje in izobraževanja so v zgodbi, v življenju mladostnikov in njihovem okolju strukturno povezana. Mogoče bi bilo s tem lahko pogleda na film konec, rekli bi si, da gre pač za vzgojni film, film za mladostnike. Vendar se na razumevanje smrti v filmu navezuje tudi literarna tema vzgojne literature. Pričakovati, da bi bil v zavesti vsakega gledalca Thomas Mann in njegova novela *Tonio Kröger*, ki je pendant noveli *Smrt v Benetkah*, je verjetno iluzija avtorjev, ki pa ne moti. Nedvomno ne bo veliko gledalcev filma, ki bi še iz srednje šole ali kako drugače sledili analizi novele, ki jo zahteva profesor Zupan od svojih dijakov. Mnogi pa bodo povezali profesorsko doslednost in nemščino in odnose med institucijo in mladino kot vzporednico, ki jo izrečejo dijaki: profesor s svojo strogostjo in svojim hladnim odnosom do nas je samo naci in nič drugega.

Profesorska morala zgodbe v filmu je v resnici zahtevna:

literatura daje možnost poglobljanja in razlage, razumevanja življenja, ni življenje samo. To je za dijake in gledalce lahko težko; bolj preprosto, in tudi učinkovito pa je: res je, da mladina zahteva in ima pravico do razumevanja, vsekakor pa je tudi res, da mora do spoznanj priti tudi brez posebnih razlag, po svoji poti, na svoj način, skozi odraščanje in skozi zmoti. Ni je potrebno vedno razumeti tako, kot si sama želi, da se jo razume. Sama bo odrasla in ima pravico do zmoti. Lik profesorja Zupana dosledno izpeljuje svoj pedagoški kredo. Pravi vzgojitelj namreč ne razlaga in ne utemeljuje, pač pa pričakuje, je potrpežljiv, strpen in seveda tudi krut. Dijaki si predstavljajo, da morajo dobiti za vse razlago, da jim morajo odrasli svet približati tako, da bo vse jasno in lepo, a so v veliki zmoti. Pri tem sami še vedno zanikajo svet, ga ne sprejemajo, v bolečini zanikajo komunikacijo s svojim razrednim sovražnikom, ki so si ga ustvarili, kakor da bi slutili, da morajo doživeti in preživeti žalovanje sami. In če smo odkriti, večina sodobne pedagogike se podreja tej čudni in paradoksalno tudi utemeljeni zahtevi, da mora biti svet do mladih ljudi prijazen, strpen, razumevajoč in da se jim ne sme zgoditi nobena, niti najmanjša krivica, da ne smejo doživeti nobene frustracije ...

V filmu in sicer mladostniki ne reflektirajo, da so sami postali vladajoči razred, razredni sovražnik na šoli, da so prevzeli oblast, da so postali sovražnik družbenega razreda, ki je šolski sistem sam po sebi. Edina, ki to ve, je ravnateljica, ki mora do spoznanja, če je le možno, pripeljati tudi kolektiv, ne samo dijakov.

V soočenju z literaturo in s samomorom bodo odrasli, ne da bi hoteli, ne da bi razumeli, kaj se jim dogaja. Odrasli bodo skozi žalovanje, skozi upor, pri tem pa jim ne bomo mogli pomagati, to niso naša življenja, to so njihova življenja. V filmu se lahko predamo izredno lepo in prefinjeno prikazanemu odnosu učitelja do učencev in njegovi briljantno izpeljani vlogi, lahko se prepustimo odlični ravnateljici srednje šole in mirno lahko potrdimo, da so dijaki pravi dijaki, pravi mladostniki, pritrdimo lahko v filmu tudi staršem, da so pravi starši ...

Kako pa je s starši dijakov, ki naj bi bili nekoč sami takšni uporniki, kot so sedaj njihovi otroci? Starši so v filmu *Razredni sovražnik* kreature lastnega povzpetniškega in surovega odnosa do šole, zaščitniški in maščevalni. Res lahko rečemo, da so starši pravi, njihovi otroci pa so v filmu glede na realno stanje v vzgoji in izobraževanju idealizirani.

Razglasiti svojega učitelja za razrednega sovražnika je enostavno, vendar nevarno. Pubertetniško stigmo so pripeli na njega, ki jih uči razumeti smrt. Poenotili so se s skrivanjem svoje podobe za maskami obraza sošolke, kakor da imajo pravico do samomora, kakor da mora prav dijakinja, ki je umrla, molče kričati: »Ni druge poti, vi ste krivi!« Ampak, profesor jim vrne. Tudi sam si nadene masko njenega obraza.

In konec: uporniška skupina dijakov sprva ne more vedeti, kako so si različni, da jih združuje žalost in upor zoper sistem, da pa je njihova interpretacija dogodkov, njihovo razumevanje lastnih vlog in lastnih nagibov, ki vedno pride naknadno, po spoznanju, seveda po uporu, različna.

V filmu *Razredni sovražnik* gre za pravo odraščanje, pravo obtoževanje, pravi upor. Naj javnost neke šolske institucije izve po šolskem radiu, kakšen je profesor; njega, ki nam govori o smrti in Thomasu Mannu, razglašamo za nacista. Njegova strogost in doslednost sta krivični, njegove interpretacije in njegove zahteve so nesmiselne – naša sošolka se je ubila, on pa se ne spreminja, on ne razume, kaj se je zgodilo, kako grozna je smrt. On govori o literaturi in od nas dosledno zahteva znanje, pri tem pa ne vidi ali pa ne prizna, da je sokriv za smrt naše sošolke! Ogorčeni in ogroženi smo in borili se bomo. Pri tem pa ne vedo, da si niso izbrali pravega razrednega sovražnika. Profesor jim daje pravico motiti se, biti krivičen in v upor dosleden. Ne pričakuje njihovega zloma zaradi spoznanja, ki mora priti, pač pa jih z molkom pelje skozi labirint, ki ga ne vidijo. Potihem lahko rečemo: učitelj nemščine da odpustek mladim, ne da ga svojim kolegom in na roditeljskem sestanku ga ne da staršem. V tem je na strani tistih, ki so ga proglasili za razrednega sovražnika, za nacija. Zanje, ki so mladi, je vse jasno, kruto, krivično in vse je treba spremeniti. Seveda jim moramo pritruditi: svet je krivičen, debilen, potreben je spremembe. Svet je poln žalosti, ki je ne moremo preboleti. Seveda se motijo, ker ne verjamejo, da bodo bolečino premaga-

li, da jih bo svet posrkal vase ... To vedo nekateri starši, to vedo nekateri učitelji.

In če pogledamo še v svet odraslih v filmu, v šolsko zbornico? V drobovje odnosov med vzgojitelji? Vsekakor je prepričljiva ravnateljica šole, skorajda neverjetno modra je v vodenju institucije v trenutku, ko grozi popoln upor dijakov, ki se ga lahko boji. Modra je, ker ne razgalja vsega in ne razlaga, mora pa dati možnost vsem, ki so prizadeti. Mogoče je še najboljšje sporočilo, ki ga daje s svojim odnosom, to, da ne naseda primitivnosti dela svojega kolektiva, da ne naseda sovraštvu staršev do šole, da zamolči nekatera dejstva in da ne ukrepa. To je možno samo v filmu, v resničnem svetu bi si nakopala za vrat vsaj šolsko inšpekcijo in še druge institucije, pa seveda medije ... Profesor nemščine ostane zaprt v svojem svetu s Thomasom Mannom tudi za kolege; njegova vzvišenost in distanca sta uničujoči tudi za sodelavce. Potihem lahko rečemo: odpustek da mladim, ne pa svojim kolegom ali staršem na roditeljskem sestanku. V tem je na strani tistih, ki so ga proglasili za razrednega sovražnika. In starši? Preproščina, ki se je oklenejo skozi svojo življenjsko pot. Roditeljski sestanek zaradi dogajanja razgalja vso bedo sveta odraslih: prilagajanje, obtoževanje in neprikrita sovražnost do drugih, nereflektiran odnos do svojih otrok in do šolskega sistema. Pravi starši, bi lahko rekli.

Sporočilo filma je seveda didaktično, saj gre menda za zgodbo po resničnih dogodkih. Navidezna razrešitev na koncu filma je potovanje na maturantski izlet v Grčijo, ki jasno pove, da gre za konec žalovanja, gre za radost bivati, živeti, za odraslost. Ali pa tudi ne.

Treba pa je dodati: današnji dijaki niso več razredni sovražnik – ali pa bi mogoče to lahko postali, če bi jih družba resnično razjezila. Tako se je zgodilo v Franciji in Angliji in delno v Nemčiji pred nekaj leti. Družbena nasprotja so jih pognala na ulice.

Nepomembno je, ali imajo prav ali ne, pomembno je, da so pripravljeni marsikaj žrtvovati za svoj prav, za svoj boj. Dijaki oziroma mladostniki razumejo svet po svoje, pravico imajo ne vedeti in ne razumeti vsega, pomembno je, da so pripravljeni svet spreminjati. Vendar sedanje generacije niso več takšne: pokorne in prilagodljive so. Dijaki, ki so pripravljeni kreniti v konflikt z vladajočim razredom, to je z učitelji, institucijo, ki so pripravljeni svojemu razrednemu sovražniku povedati vso resnico, za katero so prepričani, da je edino prava, so vedno redkejši, skorajda nemožni v današnjem pedagoškem prostoru in času.

Tudi učiteljevo zaničevanje in posmeh pedagoški realnosti slovenske družbe sta žal vedno redkejša. Vsi smo pod pritiskom nekega sistema, ki se spreminja in ki nas spreminja – mogoče bo to kdaj nadaljevanje tega filma, ki pa bo bližje resnici v slovenski družbi, kot je zelo lep film *Razredni sovražnik*.

Razredni sovražnik